

FOLKLÓR
(Az orosz folklór alapvető sajátosságai, műfajai)
Vázlat

Előadás: Dr. Dukkon Ágnes professor emerita
2015. szept. 14.

A folklór és a mitológia kapcsolatai: a gyökerek a távoli múltba nyúlnak vissza, „de lombja, virága” szinte napjainkig ér

Változatosság: kutatás, csoportosítás, a vándormotívumok föltárása
Az orosz népköltészet műfajai:

- bilinák, mesék, legendák, kalendáriumi költészet, balladák, történeti énekek, vallásos népénekek (duhovnije sztyihi) → szájhagyomány útján terjedő költészet

A bilinák (былины): a szó jelentése (byl' – быль = történet szó rejlik a töben)

- témakörök: archaikus, világmagyarázó bilinák (Szvjatogor, Volga és Mikula → a pogány elemek többsége jellemzi őket

- az „orosz eposz” főhőseiről → Ilja Muromec, Dobrinya Nyikityics

- hősi ciklus: Danyilo Ignatyevics, Jermak és Kalin cár, stb., 12-14- sz.

- a kijevi ciklus hősei (Dunaj, Szolovej Budimirovics, Ivan Godinovics, stb.)

- novgorodi bilinák → Szadko, Vaszilij Buszlajev

- igricbilinák (Agafonuska, Vavilo i szkomorohi/'Vavilo és a mulattatók' stb.)

- bilinamesék, apokrifek (=az egyházi kánonba föl nem vett bibliai történetek),

- balladák, legendák

Az ellenség ábrázolása – figyelemre méltó mozzanat a bilinákban: mitikus, szörnyek, félig állat, félig ember alakok (Szolovej Razbojnyik - 'Fülemüle Zsivány' (Соловей Разбойник) Змей Горыныч, Идолище ('Bálvány'), Чудище ('Szörny')

A BILINÁK kutatása: a 19. sz. elejétől kezdve egyre kiterjedtebb, elméletileg is fokozatosan elmélyülő kutatás, szövegkiadások: Kirsza Danyilov szöveggyűjteménye: 1804, 1818, Pjotr Kirejevskij, Ribnyikov: 1848, 1861.

Problémák: szövegromlás, deformáció a gyűjtött anyagban.

Jellemző vonások: monumentalitás, dramatizált előadásmód, mesés elemek, szatíra és humor, groteskség keveredése. A groteszk bilinák előadói a szkomoroh-nak nevezett énekesek, mulattatók, a magyar középkori hagyomány igric néven ismeri ezt a figurát. Mitológia és realitás keveredése, folklorizálódott történelem. Pl. Ilja Muromec és Svjatogor mérközése – az újabb hősnemzedék legyőzi a régít.

Volh Vszjeszlavjevics – a látó (вещий) mitikus alakja (vö. gör. Theiresziasz). Jellemzői: totemállat nemzi (itt: kígyó), az átváltozás képességével, varázserővel rendelkezik. Keverednek benne a honfoglalás-mítoszok jegyei.

Ilja Muromec – az orosz népi eszmény kifejezője (*Ilja Muromec és Kalin cár c. bilina*, amelyben Ilja legyőzi az ellenséges Kalin cárt.)

Dobrinya Nyikityics – a „Jó Győztes” megtestesítője, valóságos történeti alak és idealizált vonások keveredése, Zmej Gorinics (a kígyó) legyőzése. 890-ben a kereszténység felvételére kényszerítette Novgorod lakosságát – mesés, fantasztikus formában a „kígyó” legyőzését örökítette meg a népi emlékezet ebben a formában.

Novgorodi bilina-ciklus: Szadko kalandjairól. A 12. században Novgorod virágzó korszakát éli, amikor a Kijevi Rusz a testvérharcok következtében hanyatlani kezdett. Itt is fölmerül a

történeti háttér: Szatko Szatinyec 1167-ben templomot építtet a Novgorodi Kremlben Borisz és Gleb tiszteletére. A jeles 20. századi mesekutató, Vlagyimir Jakovlevics Propp véleménye: Szadko a fejlett kultúrával rendelkező középkori Novgorod művészfígúrája. Az igazi virtust a szellem hősei képviselik. Szadkót kalandjaiban, a veszélyekben mindig a zene (guszlijátéka) menti meg, de az ész, a becsület és az ügyesség is sokat számít.

A Vaszilij Buszlajevről szóló énekek: vetélkedés és kihívás (vö. *Vaszilij Buszlajev molityszja jezgyil* – 'Vaszilij Buszlajev imádkozni indult'). A bilina hőse az útjába került próbatételek során elbizakodottan viselkedik, túlbecsüli saját erejét, végül a Sors legyőzi. Párbaj a Sorssal (Halállal) → a középkori irodalom jellegzetes műfaja, a certamen (vetélkedés). A vallásos népénekek közül hasonló témát dolgoz föl az *Anyika vitéz* (Anyika voin, a magyar szöveg Rab Zsuzsa fordítása), mely Sztravinszkij híres zeneművének, *A katona történetének* is az alapját képezi.

MESÉK

Csoportosítás: állatmese, tündér- v. varázsmese, szatirikus, tréfás, csalimesék.

Szerkezetük: közös az európai mesékével, a tartalom, a gondolat, a figurák egyéniek, a fenntartó közösséget tükrözik. *A csuka parancsára* – a szegény ember megleckézteti a cárt és leányát.

VALLÁSOS NÉPÉNEKEK (духовные стихи)

- pogány-keresztény szinkretizmus
- terjesztői: kaliki perehozsije, vagyis a vándorénekesek, koldusok. Bibliai és apokrif eredetű énekek → szórákoztatás és tanítás. Közvetítő szerep a vallásosság különböző szintjei között. Közös európai gyökerek: pl. az Elek-legenda. Isten Embere, Alekszej – az imádkozást és a szüzességet választó szent legendája (5. sz.), A két Lázárról (Lk. 16: 19-31) Eredetileg a gazdag ember és a szegény Lázár párbeszéde. Ének Szent György vitézről, Szent Györgyről és a sárkányról, Mária-énekek, Mária álma-téma (Orosz változatban: az Istenszülő, a Szűzanya álma) → bajelhárító, védő funkció.

BALLADÁK, TÖRTÉNELMI ÉNEKEK valóság és mese keveredése. Gazdag anyag, az orosz történelem korszakaiból (pl. Orosz asszonyok tatár rabságban, Kazány megvétele, Jermák és Rettegett Iván, Sztyenyka Rázin kozákjai a Jaik folyón, Sztyenyka Rázin siratása, Nagy Péter és a fiatal dragonyos, Háború a svéd királlyal, Pugacsov fölkelése, Franciák Moszkva alatt, stb.)

LÍRAI ÉNEKEK szerelmi dalok, játékdalok, hajóvontatók, kocsisok énekei, rabénekek, rablóbetyár- és katonaénekek. Madárszimbolika. A természeti képek szerepe. (Kalinuska sz malinoju, 'Kányafácska és málnácska, Iz-za leszu-to, leszu tyemново 'Az erdőből, a sötét erdőből', Sznyezski belije, pusishti, 'Fehér havak, pelyhes havak', Kak po ulice metyelica metyot 'Mikor az utcán hóvihar söpör', stb.)

Szövegek:

Rab Zsuzsa: *Varázslók, szentek, vitézek. Ó-orosz népi énekek*. Bp. 1967. (Ebből a Hősi énekek/Bilinák, továbbá a történelmi énekek közül a Rettegett Ivánról és a Sztyenka Razinról szóló énekek)

Rab Zsuzsa: *Sárkányölő. Az orosz líra századaiból.*, Magvető Kiadó, Budapest, 1965. Ebből az *Egyházi énekek* és a *Népköltés* c. fejezetek egyes versei.

Mélységek könyve. Orosz vallásos népénekek. Szerk. Kámán Erzsébet. Bp. 2007. (választás szerint 4-5 vers, lehetőleg több témacsoportból).

Русский фольклор. Хрестоматия. Сост. Эржебет Каман, Мария Тетени. Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.

Ajánlott irodalom:

Mélységek könyve. Orosz vallásos népelemek. Szerk. Kámán Erzsébet. Bp. 2007. (Kámán Erzsébet utószava)

Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig. Szerk. Zöldhelyi Zsuzsa, Tankönyvkiadó, Bp. 1997, ebből a Folklór c. fejezet, 18-25.

J. V. Propp: *A mese morfológiája.* Bp. 1975. Ebből az I. fejezet: A kérdés történetéhez, 11-34.

Александр Афанасьев: Народные русские сказки А. Н. Афанасьева в трех томах. Том 3
<http://www.e-reading.club/book.php?book=131312>

Függelék

A Szűzanya álma

Tisztaságos ékes Szűzanya,
hol hajtottad le fejed éjszaka?

Lehajtottam puszta mezőben,
ciprusfák tövében,
láttam csuda álmokat:
ahogy téged, gyermekem, szültelek,
gyolcsba göngyölgettelek,
pólyába bonyáltalak,
kamcsatkai fehér lepelbe,
pátyoltalak selyembe.

Jaj, azután a folyó fölött,
szentvizű Jordán fölött,
megállott egy kereszt, megállott.
Téged arra reá szögeztek,
vas szegekkel átal ütöttek,
leszaggatták, fiam, köntösöd,
szent orcádba köpdöstek,
ronggyá tépték te szent ruháid,
oldaladat kopiával átdöfték...

Sírva fakadt Mária,
tisztaságos, ékes Szűzanya.

Ne sírj, szülő Anyám, Mária,
tisztaságos, ékes Szűzanya!
Lészek immár örökkön teveled,
fölmagasztosítom lelkedet,
ékes orcád írom ikonra,
írott képed templomba beviszem,
Isten templomának falára.
Orcád előtt mindenek térdet hajtanak,
Engem Isten fiának mondanak.

Énekeljétek ez éneket,
Hogy megigazuljon lelketek!

(Ford. Rab Zsuzsa. In: Varázslók, szentek, vitézek. Ó-orosz népi énekek. Magyar Helikon, 1967.)

Melyik súlyos bűnt nem bocsáthatja meg a föld

Ím egy ifjú így vallott bűnt a jó anyaföldnek:
„Bocsáss meg, bocsáss meg, anyám, televény föld!
Három súlyos bűn terheli a lelkem,

Három az én bűnöm, nagyok és súlyosak:
Ím, első nagy bűnöm, mi a lelke nyomja:
Szidalmaztam apám, meg az édesanyám.
Második nagy bűnöm, mi a lelke nyomja:
Szeretgettem én keresztkomámasszonyt,
Összeszerettünk egy kicsiny gyermekcsét.
Harmadik nagy bűnöm, mi a lelke nyomja:
Mégöltem a mezőn keresztény testvérem,
Megszegtem a csókkal keresztre tett esküm!”
Felelt a legénynek televény anyaföld:
„Első bűnöd megbocsátja Isten,
Bár szidalmaztad apád, édesanyád,
Ostoba voltál, eszetlen korodban.
Második bűnöd is megbocsátja Isten,
Bár szeretgetted keresztkomádasszonyt,
Összeszerettetek egy kicsiny gyermekcsét,
Legénysorban voltál, nőtlen korodban.
De harmadik bűnöd meg nem bocsáthatom,
Azt, hogy megölted a keresztény testvéred,
Megszegted a csókkal keresztre tett esküt.”

(Ford. Vándor Anna. In: Mélységek könyve. Orosz vallásos népénekek. L'Harmattan Kiadó, Bp. 2007.)

Rázin kozákjai a Jaik folyón

Te Jaik folyó, édes apácskánk, Jaik, Hegyfia,
mind az folyóknál, Jaik, sebesebb vagy,
tördeled, Jaik, magos partjaidat,
mosogatod, Jaik, sárga padmalyaidat,
hátadon, Jaik, Hegyfia Jaik folyó,
közeledik úszván, három fűzfa bárka.

Első fűzfa bárka messzi legelől,
messzi legelől, sólyomként suhan,
arany zászlórúdon lobog rajta lófarok.
Ül a bárkán atamán, rabló atamán,
Tyimofej fia, az híres Sztyepán,
kutya tolvajnak gyalázott Rázin atamán.

Szólala, akár rézkürt ha rivad:
„Köszönet mondassék nagy kék tengernek,
mondassék még köszönet kolivanyi szigetnek!
Mert ott testvérek, jó fejér borral töltekezhettünk,
szorocsini búza cipót mert ott ehettünk,
szép harácsolt köntösökbe mink öltözhettünk!”

(Ford. Rab Zsuzsa. In: Varázslók, szentek, vitézek. Ó-orosz népi énekek. Magyar Helikon, 1967.)

Öreg katona siratja Nagy Pétert

Mi esett nálunk, szent orosz földön,
szent orosz földön, kőből hordott Moszkvában,
nagy Boldog Iván szentegyházában.
Vagyon templom közepén citrusfa koporsó,
koporsóban aluszik pravoszlávok cárja,
Péter öfölsége, Alekszej fia.

Aluszik mélyen, föl sem is ébred,
öreg istrázsa mestere fejtül örözi,
könnye árad, mint folyó ha árad,
fölséges urát így siratozza:

„Kedves apácskánk, pravoszlávok cárja,
pravoszlávok cárja, Péter, Alekszej fia!
De mélyen aluszol, föl sem is ébredsz,
föl sem is ébredsz, reánk nem tekintesz!
Mind hadi ereink megfogyatkoznak,
mind vitéz seregink megszakasztatának!”

Pugacsov fölkelése

Erdő mögül, vadon erdő mögül,
haj, nem halovány hajnal támada,
nem ékes-piros reggel támada,
hanem fölkele vitéz dalia,
kozák Jemelja, Ivánnak fia,
Ivánnak fia, Pugacsov maga.

Vágtáz vele híres deres ménje,
földet sepri selyem sörénye,
vágtában ló megbotol vala.

Szablya markolatra fejit lehajtja,
szakad Jemelja könnye patakja:
„Mért botladozol híres deresem?
Talán gazdád vesztibe megyen?
Vesztünket érzed-e, vérontást érzel-e?”

Három napig mind verekedtünk,
se nem ittunk, se nem ettünk,
nyeregben volt hálásunk is!

(Ford. Rab Zsuzsa. In: Varázslók, szentek, vitézek. Ó-orosz népi énekek. Magyar Helikon, 1967.)